

УДК 81'25

Тетяна Хайдер

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ІВАН ФРАНКО Й УКРАЇНСЬКА ТРАДИЦІЯ ПЕРЕКЛАДУ

Ця розвідка має інформативно-оглядовий характер й присвячена окремим питанням української перекладознавчої практики. Зокрема, особливу увагу автор присвячує питанню практики автоперекладу, яку започаткував І. Франко й яка є малодослідженою і тому надзвичайно актуальною.

Ключові слова: історія перекладу, автопереклад, перекладацька діяльність

Hajder Tatiana. Iwan Franko a ukraińska tradycja przekładu. Artykuł jest poświęcony wybranym kwestiom translologicznym w twórczości wybitnego poety Iwana Franki. Uwaga autora skupiona jest na praktyce autoprzekładów, która wymaga bardziej szczegółowej uwagi w ukraińskich studiach translologicznych.

Słowa kluczowe: historia przekładu literackiego, autoprzekład,

Hajder Tatiana. Ivan Franko and ukrainian tradition of the translation. This research has informative and observative nature and devoted to a separate issues of the Ukrainian Translation Practice. In particular the author places greater focus on the issue of autotranslation practice, which was started by I. Franko. It is less explored and therefore is extremely urgent.

Key words: history of translation, autotranslation, translation activities.

Творчість І. Франка, безсумнівно, посідає одне з чільних місць у нашій культурній спадщині. Вивченню та популяризації його доробку присвячені численні наукові праці та розвідки. Протягом усього ХХ століття тривав процес наукового й науково-популярного аналізу творів письменника, серед яких, окрім відомих в усьому світі художніх творів, є й публіцистика, і літературна критика, й, найменш досліджений сегмент його творчого спадку — переклади.

Як відомо, перекладацька діяльність має медіальну функцію, полегшуючи діалог культур, що надзвичайно важливо за сучасних умов глобалізованого світу. Як зазначає Р. Зорівчак у своїй статті, присвяченій Франкові-перекладачу, «перекладну творчість І. Франка як організовану художню цілість ще не вивчено як слід, отже, на жаль, не маємо права стверджувати, що ми досягнули вже повністю його поетику, збагнули всі секрети Франкової поетичної творчості, його перекладацьку стратегію в сукупності різних методів» [1].

Тому актуальність подальших досліджень і спостережень творчості І. Франка, зокрема, в контексті перекладознавчих студій, не підлягає сумнівам.

Переклад — це простір «миттєвої зустрічі двох світів» (фраза Сергія Аверінцева), або, за висловом Д. Джойса, — «одночасності зустрічі» (*the coincidence of meeting*), є інтеракцією взаємодії культур, що зіштовхуються у момент прямого протистояння їхніх мов-світоглядів. Порівняльний аналіз вихідного і цільового текстів виявляє процес діалогу світів різномовних культур, сам «момент» спілкування гетерогенних слів, значень, голосів, висловлень, цінностей і горизонтів.

Значущість перекладацької діяльності була відомою ще з часів старожитнього світу. У першій третині ХХ століття активізується процес перекладацької практики й в Україні, при чому в перекладацькій діяльності, окрім письменників й поетів, брали активну участь мовознавці (професор Є. Тимченко, академік А. Кримський, М. Рильський, М. Терещенко, М. Йогансен, В. Підмогильний, М. Зеров та ін.). Проте науковий вимір ця діяльність отримала лише у другій половині ХХ столітті, коли почали з'являтися перші серйозні праці, в тому числі й на українському науковому ґрунті. Традиційно вважається, що перекладознавчі студії виростили з європейської літературознавчої традиції, зокрема — з компаративістичних студій. Наприкінці 50-х років формуються перші школи й напрямки європейського перекладознавства, де домінують англосовні та франкомовні (відповідно до сформованих літературознавчих й мовознавчих шкіл) праці. У «східноєвропейському» науковому й мистецькому просторах також формуються теоретико-методологічні засади перекладознавства (Е. Бальцежан, С. Бараньчак, Д. Дюришин, В. Жирмунський, Є. Еткінд, З. Клеменсевич, В. Коптілов, Г. Кочур, Г. Маркевич, А. Попович, М. Рильський та ін.). Особливої науково-теоретичної ваги й поширення в західному колі набувають ідеї І. Евен-Зогара, Г. Турі, які започаткували нову парадигму вивчення проблем перекладознавства: «Вивчення культурної інтерференції, поминаючи увагою функцію перекладу (ігноруючи наявні здобутки перекладознавчої теорії), настільки ж безвідповідальне, як і пізнання перекладацької практики без урахування її залежності від процесів інтерференції» [6]. Іншими словами, згідно із положеннями концепції Ітамара Евен-Зогара та Гідена Турі, формулювання перекладознавчих теорій вимагає знання історичного розвитку компаративістичних досліджень, з іншого боку — теорія перекладу є невід'ємним компонентом компаративістики (як порівняльного літературознавства, культурологічної компаративістики, так і контрастивного мовознавства).

Специфічним медіатором західно— й східноєвропейських наукових традицій виступає словацький учений Антон Поповіч. Він впроваджує нову методологію, де переклад, як «креолізація» двох систем культур, стає предметом досліджень перекладознавців (Відділ літературної комунікації на педагогічному факультеті у м. Нітра). Комунікативна концепція перекладу словацьких компаративістів (Антон Поповіч, Імрих Денес) зробила можливою сприймати механізми перекладів як моделі літературного спілкування. У цьому контексті слід знову згадати ідеї І. Евен-Зогара, який сформулював концепцію полісистеми й чітко визначив місце і значення перекладної літератури: «місце перекладної літератури в цільовій полісистемі історично змінне, воно залежить від її віку, сили та рівноваги. Як окрема підсистема зі своєю власною характеристикою, або яка активно бере участь у моделюванні центру полісистеми, детронізуючи домінуючу поетику (*primary translations*), або ж лишається периферійним феноменом, що затверджує пануючі традиції (*secondary translations*)» [5, с. 195–204]. Слідом за російськими формалістами, ізраїльський учений мотивує включення до національної полісистеми іноземних зразків тим, що причиною є не «геній» джерельного твору, а своєрідна «порожнина» або потреба в даному тексті, який стає «досвідом» цільової поетики [там само]. Кожний переклад долучається до полі системи приймаючої культури

як її новий факт, що означає, що альтернативні складники (у тому числі т. зв. перекладні серії) ніколи не посідатимуть однакове місце, а головне, вони ніколи не займатимуть позицію «дзеркального відображення» статусу оригіналу у вихідній культурі [там само]. Саме тому у сьогоденній практиці перекладу так важливий момент культурного діалогу-обміну.

У витоків української перекладацької традиції стояв І. Франко. Про це писав Г. Кочур, систематизуючи історію українського перекладознавства. Він запропонував її періодизацію, виокремлюючи три етапи дожовтневого перекладу. Власне третій етап, на його думку поставив український переклад на європейський рівень. А одним з найвидатніших представників цього періоду, власне, був І. Франко [3, с. 92–97]. Як зазначають автори «Історії українського перекладу», в науково-теоретичних розвідках українських учених у сфері перекладознавства недостатньо уваги приділялося висвітленню проблем автоперекладу. Адже, беручи до уваги вище наведені спостереження, саме автопереклад може максимально донести авторську думку й особливості поетики, збагачуючи іншу культуру.

Про Франка-перекладача існує достатньо розвідок, чільне місце серед яких займають дослідження Р. Зорівчак. Проте питанням теоретико-методологічного висвітлення автоперекладацької практики І. Франка праць дуже мало.

Хрестоматійно більшість дослідників відштовхується від відомої франкової статті «Каменярі. Український текст і польський переклад. Дещо про штуку перекладання» [4, с. 7–20], у якій поет детально аналізує переклад Сидора Твердохліба своєї відомої поезії. Критичні зауваження І. Франка щодо перекладу, фактично, виступають підґрунтям до методології поетичного (й не лише) перекладу, й чи не вперше виголошені в історії української перекладознавчої думки.

Відомо, що І. Франко володів багатьма мовами, вільно писав польською й німецькою, про що свідчать його публіцистичні й літературно-критичні розвідки. Цілком органічним видається факт, що письменник волів сам перекладати свої твори.

Однією з небагатьох праць, де висвітлюються проблеми автоперекладу І. Франка є дисертація Шмігера Т. В. «Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя: ключові проблеми та періодизація», захищена у Київському університеті у 2008 році (науковий керівник О. Чередниченко), де один із підрозділів присвячений перекладацькій практиці українського письменника, й побіжно згадуються його автопереклади. Натомість вагомим внеском у опрацювання цієї проблематики є дисертація Юлії Сікалюк (Проскуріної), що написана на кафедрі німецької філології Київського університету під керівництвом Сойка І. В, де ретельно вивчаються приклади сааме автоперекладів І. Франка (з німецької та на німецьку мови авторських текстів). На жаль, вповні у цьому ключі не досліджені приклади польськомовних творів І. Франка.

Отже, практика автоперекладу, започаткована видатним українським письменником, стає поширеною сьогодні й набуває особливого значення. Про це свідчить досвід сучасних українських письменників (Ю. Андруховича), які слідом за європейськими письменниками (М. Кундера) перекладають свої твори. Однозначно, цей аспект перекладознавчих студій ще практично не досліджений у українській практиці, а відтак, має подальшу перспективу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зорівчак Р. Іван Франко як перекладач і перекладознавець // ел. ресурс, режим доступу: <http://kameniar.lnu.edu.ua>
2. Кальниченко О.А., Полякова Ю.Ю. Українська перекладознавча думка 1920-х — початку 1930-х років: Хрестоматія вибраних праць з перекладознавства до курсу «Історія перекладу» / Укладачі Леонід Черноватий і В'ячеслав Карабан. — Вінниця: Нова Книга, 2011 — 504 с.
3. Кочур Г.П. Здобутки і перспективи / Г. Кочур // Всесвіт. — 1968. — № 1. — С. 92–97.
4. Франко І.Я. Каменярі. Український текст і польський переклад. Деяко про штуку перекладання // Зібрання творів у 50 тт. — Т. 39: Літературно-критичні праці (1911–1914). — К.: Наук. думка, 1980. — С. 7–20.
5. Even-Zohar I. Miejsce literatury tłumaczonej w polisystemie literackim. — Kraków: wyd-wo Znak, 2005. — S.195–204.
6. I. Even -Zohar, G. Toury, Introduction, w: Translation Theory and Intercultural Relations, eds. I. Even -Zohar, G. Toury, „Poetics Today” 1981, II, 4, p. xi oraz <http://www.tau.ac.il/tarbut>.